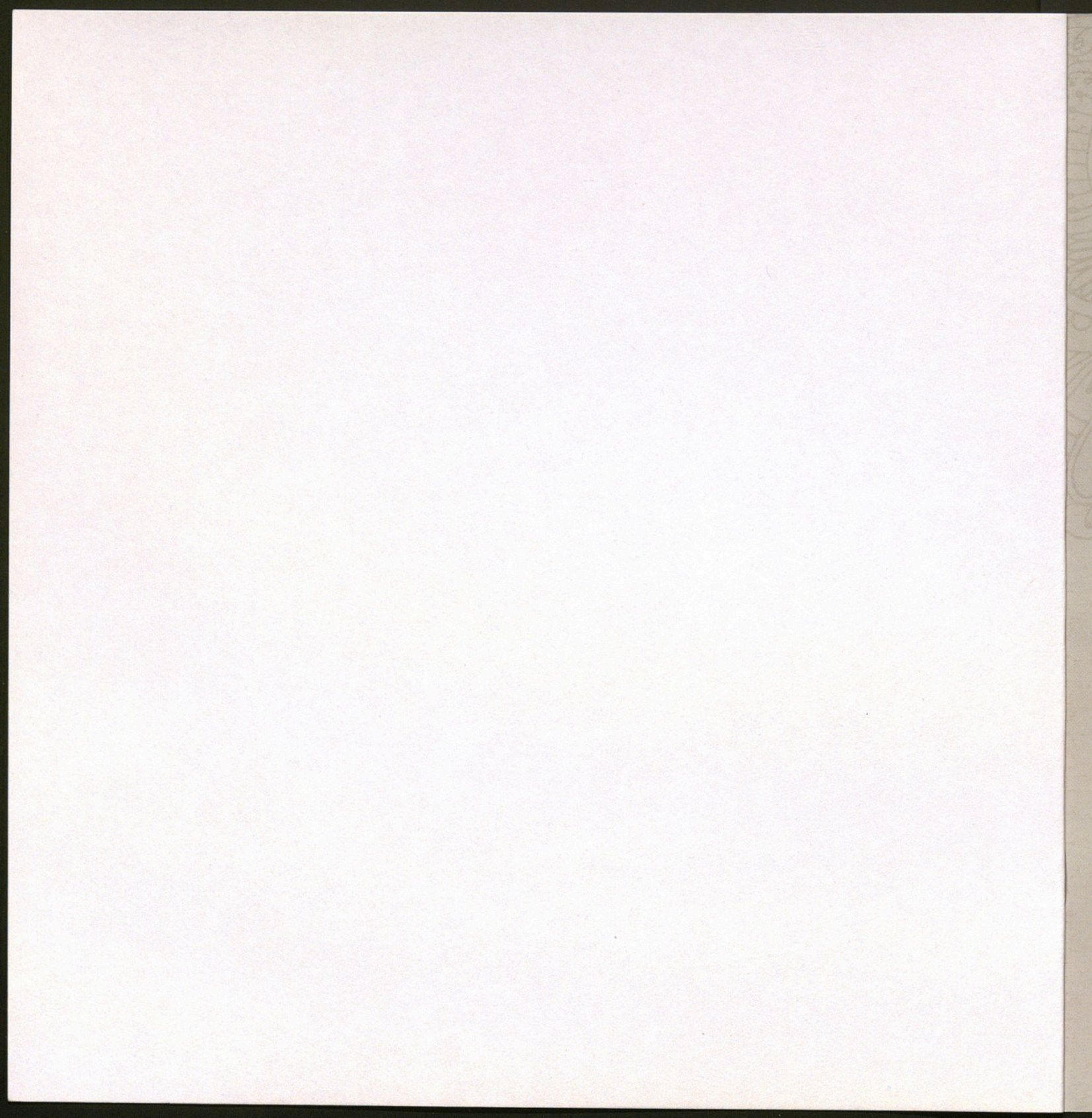

TOTS ELS PAPERS DE L'AUCA

*Breu aproximació històrica
a l'artesanía i a l'alabastre de Sarral
L'auca de l'alabastre de Sarral*

ANTONI M. MARSAL • ISIDRE MAGRE

TOTS ELS PAPERS DE L'AUCA

Breu aproximació històrica a l'artesanía i a l'alabastre de Sarral

L'auca de l'alabastre de Sarral

Antoni M. Marsal i Bonet

Isidre Magre i Devesa

Ajuntament de Sarral

Diputació Tarragona

oficis
singulars

Alabastre
de Sarral

Opuscle editat per l'Ajuntament de Sarral amb motiu de la commemoració del centenari de la posada en marxa del primer taller d'alabastre de l'era moderna (1917-2017)

© Coordinació, textos i rodolins: Antoni M. Marsal i Bonet

© Estampes: Isidre Magre i Devesa

Fotografies: Arxiu de l'Ajuntament de Sarral i cedides

Portada: Instantània de la videodansa *Quadrant* (Marta Arjona i Mei Casabona, 2017; primer premi —entre una llarga llista de seleccions internacionals— al festival *VideoDance* del Brasil, 2018), una coreografia —gravada a la pedrera d'alabastre de la Coma-ral— que pretén mostrar, a través de l'art del moviment, la geologia imperible i una reflexió sobre el pas del temps. Fotografia de Cristina Requena Pérez / Contraportada: escut de Sarral al vestíbul de l'ajuntament, realitzat l'any 2015 pel mestre artesà Isidre Magre Devesa / Pàgina 36: pedres d'alabastre de Sarral amb les característiques vetes fosques. Ambdues fotografies són de Marta Arjona Blasco.

Edita: Ajuntament de Sarral

Col·laboren: Diputació de Tarragona i Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya (Oficis Singulars / Alabastre de Sarral)

DL T 337-2018

Composició i muntatge: Imatge-9, SL

Impressió: Formes Gràfiques Valls, SA

Primera edició: abril de 2018

SARRAL

l cor vinícola i artesà
de Catalunya

www.viusarral.com

V I U
SARRAL

Patrimoni i natura

AUCA, ALABASTRE, ART, ANY

Les quatre As: Auca / Alabastre / Art / Any. Com si es tractés d'una actual classificació d'un producte de qualitat, AAAA. La veritat és que els quatre substantius de l'epígraf (i també del colofó) ens són utilíssims per confegir unes pàgines de presentació de l'opuscle que teniu a les mans.

Sarral, Artesania, Vi, Natura i Patrimoni són cinc elements que es donen la mà en aquest rètol promocional. La composició és de Marta Arjona (2017).

AUCA

Una auca és un seguit d'estampes o il·lustracions, sempre acompanyades d'una llegenda, que relata una història, una biografia, uns episodis diversos... La tradició catalana, ja des dels segles XVII-XVIII, vol que el nombre de vinyetes sigui un múltiple de 4, força sovint 24 o 48, si bé 16, 40 o altres combinacions també s'admeten. La mateixa consuetud secular contempla l'ús d'apariats o rodolins en la llegenda, compostos per versos heptasil·labs de rima consonant (o també octosil·labs, o hendecasil·labs...); altres estrofes, com per exemple el tercet o la quarteta, han gaudit també de cert predicament entre els autors *aucaires*. Notòriament, el poeta saralenc Adolf Andreu Padreny compongué l'any 1987

« Segons la tradició, una auca és una composició popular de 48 rodolins heptasil·làbics i sengles estampes acolorides »

una enginyosa auca amb quartetes de versos aparellats per celebrar l'aparició de la primera ampolla del cava Ça Reial, del celler propietat de l'empresari Florenci Mateu. Podeu consultar l'obra andreuana completa al nostre llibre de 2004...I en

el fons dels nostres pits faran niu les cadernereres.

En qualsevol cas, si hem de cercar una característica definitiva i inexcusable en el camp de les auques, aquesta no és altra que la popularitat, tant dels dibuixos com dels versos. Expliquem-nos: *Auca* és un mot provinent del llatí vulgar *auca* <*avica*, derivat aquest d'*avis* 'ocell, au'. *Avica* substituï el mot llatí *anser* 'oca' i justament amb aquest significat ha passat a les llengües romàniques (cat. cast. it. rom. *oca* / fr. *oie*). La popularitat de l'antiquíssim *Joc de*

l'oca (recorregut de sobretaula en espiral a través de 63 caselles, algunes de les quals protagonitzades per aquest anàtid de dimensions considerables) feu que de seguida s'assimilés el mot *oca* / *auca* a una representació continuada de vinyetes. Fixem-nos que en castellà, a banda del mot *auca*, hom utilitza també *aleluya* per denominar aquest recull d'estampes acompanyades de rodolins; això es deu al fet de designar popularment les estampetes que es llançaven el Dissabte Sant amb l'exclamació que hi apareixia escrita, *Al·leluia!*

La forta penetració d'aquesta art creativa en les masses populars es fa palesa quan hom es fixa en la vigència de la dita *Fer tots els papers de l'auca*, la qual utilitzem per criticar quan una persona és capaç d'adoptar qualsevol opinió o actitud per conveniència, és a dir, que fingeix; també, però, per indicar certa connivència amb aquelles persones a qui, de vegades, toca "fer de tot". La immortal novel·la de Santiago Rusiñol *L'auca del senyor Esteve* (27 capítols, que desenvolupen sengles estampes dibuixades per Ramon Casas i sengles rodolins de Gabriel Alomar, i dels quals tot just l'any passat hem celebrat el centenari de la seva versió escènica) corrobora també la popularitat del gènere. En l'actualitat, la pàgina web *La paret de les auques* (Jordi Fons i Joan Vilamala, 1997) conté més de 260 auques sobre biografies, episodis històrics, llocs i institucions de tot Catalunya. L'alabastre de Saral, autèntica marca d'identitat d'aquesta destacable *Vila Reial* de la Conca de Barberà, havia de tenir també la seva pròpia auca, *l'Auca de l'Alabastre*.

Hem d'agrair, doncs, aquí i ara el treball abnegat i la bona complicitat d'Isidre Magre Devesa a

El 15 de juliol de 2017 (i també una setmana immediatament després) una seixantena de persones de Sarraí van visitar Poblet i van poder contemplar in situ el retaule renaixentista de Damià Forment. A la fotografia observem els assistents, acompanyats del Pare Abat, Dom Octavi Vilà, a la sala del cubar (o dels cups), davant de la imatge de Sant Bernat, feta amb alabastre sarraíenc per Josep Bertran Musitu l'any 1946. Fotografia: arxiu de Damià Amorós.

l'hora de saber traduir en encertades imatges allò que volen transmetre els 48 rodolins que trobareu a partir de la pàgina 23, també la seva predisposició a llegir l'original d'aquest text. Es dona la circums-

tància, a més, que Magre és l'únic mestre artesà de l'alabastre en actiu a Catalunya, hereu d'una secular tradició artística que ara mireu d'explicar en els següents paràgrafs.

ALABASTRE, ART

Sarral és, per mèrits propis, el *Cor Vinícola i Artesà de Catalunya*. Les 1.100 hectàrees de vinya del seu vast terme (macabeu, parellada, trepat i varietats negres) s'alternen amb nombroses pedreres de guix i d'alabastre (diverses partides situades, majorment a la dreta del riu Vallverd, en una llenca de terra que va des del límit amb Rocafort de Queralt fins als termes veïns d'Ollers i Pira) i ambdós elements, raïm i pedra, des de fa segles, han estat font de riquesa per a aquesta vila d'interior. No endebades és tan freqüent trobar vins i caves sarralencs als millors restaurants i convencions com veure pedres blanques o *vetoses* arreu, en moltes estances de llars particulars i d'edificis públics (esglésies, hotels, palaus...), en llocs tan humils com als marges del mateix terme sarralenc o, fins i tot, enmig del glamur d'una pel·lícula hollywoodiana, com és el cas —per citar un exemple carismàtic— del luxós hotel que apareix a *Pretty woman* (1990).

L'alabastre, ja conegut i treballat a l'antiguitat (en grec clàssic *alàbastron* designava un petit flascó —fet d'aquesta roca de composició sulfatada càlcica— per guardar unguents i perfums), sembla que no apareix documentat a Sarral fins al segle XIV, tot

« La primera constància documental de guixeres d'alabastre a Sarral es remunta al segle XIV »»

i que hi ha qui pensa que els romans colons de la zona també el podrien haver explotat mínimament (de fet, només cal arribar-se fins a les im-

mediacions de la presa romana de Sarral, a tan sols 1,3 km del nucli urbà, per observar diversos afloraments de meganòduls i

d'alabastre massiu) i que, durant el període de l'art romànic (segles XI-XIII), la translucidesa de l'alabastre s'aprofités a tota la geografia de la reconquesta per tapar les petites finestres de les esglésies, ja que la manufactura de vitralls era cara i complexa. Als segles XIV i XV, doncs, seguint l'article de Montserrat Ortí Iglesias ("Introducció històrica a l'alabastre de Sarral", dins *3r Recull de Treballs El Baluard*, 2004), només tenim constància de guixeres; és més, hi ha força motius documentals per pensar que els imaginaires importants de la Corona d'Aragó (Joan de Tournai, Aloi de Montbrai, Bernat Saulet, Pere Joan...) rebutjaren sistemàticament l'alabastre sarralenc i preferiren el de Beuda (Girona) o Gelsa (Saragossa), ja que hom volia un mineral "mes fi i aconplit y aparent y semblant al marmor...", "de pesses blanques i llisses de fer y no vetoses ni foradades ni ab vetes negres..." (cites de Sofia de la Mata, a "El sepulcre d'Antoni Agustí (1517-1586), bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona", dins *Seu Vella. Anuari d'Història i Cultura*, 2003). Les característiques especials de l'alabastre sarralenc, doncs, ja es posaven sobre la taula en aquesta època: impureses d'argiles i carbonat, presència impredecible de nòduls de sílex ("el foguer", com l'han anomenat sempre els torners de Sarral), venes d'hidratació fosques... elements que confereixen al mineral sarralenc una fisonomia pròpia, única en el panorama de la mineria europea; és l'anomenat "alabastre negre de Sarral" (M. Inglés, F. Ortí, E. Playà, L. Rossell: "Introducció geològica a l'alabastre de Sarral", dins *3r Recull de Treballs El Baluard*, 2004). En aquest mateix sentit, Montserrat Artigau Miralles i Elisabet Playà Pous ("L'alabastre de Sarral com a suport

El retaule de l'altar major de Santa Maria de Poblet, obrat per Damíà Forment vers el 1527 amb alabastre de Sarraí, és un dels principals exponents de l'art renaixentista a Catalunya. A la part inferior hom pot observar el setial del Pare Abat, afaïonat l'any 1965 als tallers Morell-Sanahuja de Sarraí. Fotografia: Arxiu del monestir de Poblet.

escultòric. Descripció i introducció geològica”, *Revista Unicum* núm. 10, 2011) adueixen la cita del famós escultor i col·leccionista Frederic Marès segons el qual el rei Pere el Cerimoniós, ja en ple segle XIV, va rebutjar l'alabastre sarralenc en favor del de Beuda, “muy superior [...] a todos los demás conocidos”.

No és ben bé fins al segle XVI, doncs, amb l'arribada de l'escultor valencià Damià Forment a la

« El retaule major de Poblet, obrat amb alabastre de Sarral, marca una fita històrica en l'explotació d'aquest mineral »»

Conca de Barberà (qui duia al sarró les credencials d'haver treballat a la basílica del Pilar de Saragossa i a la catedral d'Osca), que podem confirmar l'inici d'una explotació més sistemàtica de les pedreres

d'alabastre. L'anècdota *iniciàtica* la protagonitzaren l'abat de Poblet Pere Caixal i l'il·lustre imagineire quan, en un dinar al cenobi cistercenc (el 2 d'abril de 1527, ara fa, doncs, gairebé mig mil·lenni), Forment s'interessà per la procedència d'un saler d'alabastre; en saber que provenia de les pedreres dels entorns (concretament, d'un artesà de la Guàrdia dels Prats, de nom Llorenç Soler), decidí utilitzar-lo en el seu treball pobletà: “al cap d'uns quants dies [...] feye arrencar de dit alabastre de la Guardia e Olles e de Çarreal y ab carros lo feye portar a Montblanch ahont se obrave dit retaule de Poblet” (cita extreta del plet de 1535 entre la comunitat de monjos i l'escultor; vegeu l'imprescindible llibre *L'escultor Damià Forment a Catalunya*, 1999, de Joan Yeguas Gassó; i la bibliografia actualitzada en l'article d'Emma Liaño Martínez, dins *Història de la Conca de Barberà. Història de l'art*, 2008). Una de les causes del famós litigi entre Damià Forment i el monestir de Poblet fou que en el plec de condicions hom especificava clarament que el retaule s'havia d'afaiçonar amb “alabastre bo e blanc e rebedor” i, a l'hora de la veritat, segons denuncià la comunitat cistercenca, el material emprat resultà ser “negre i brut”. Segurament, conclouen les citades Artigau i Playà, Forment “no s'hauria preocupat gaire de controlar l'extracció i d'escollir bé les peces”. Dit d'altra manera, el problema va raure més aviat en les condicions de l'explotació, més que no pas en la qualitat del mineral alabastrí. Certament, podem resumir dient que “d'una extracció selectiva de les masses alabastrines blanques de Sarral se'n poden derivar peces escultòriques de qualitat igual o superior a les de Beuda

• Tres apòstols, de Damià Forment (cap al 1535). L'escultura d'alabastre formava part del grup de la Dormició i procedia de l'església de Sant Miquel de Barcelona. Actualment, es pot contemplar a les sales del Renaixement i Barroc del Museu Nacional d'Art de Catalunya. Fotografia: Servei Fotogràfic del MNAC.

o Gelsa. Això és perquè les dimensions d'aquestes masses a Sarral, ja siguin irregulars o en forma de grans nòduls (meganòduls), són molt superiors a les de Gelsa, i de qualitat individual equiparable a les de Gelsa i Beuda” (Artigau i Playà, *op. cit.*).

Les aportacions dels treballs d'Ortí, Artigau, Playà i Yeguas —actualitzades aquestes darreres en una conferència d'ell mateix, avui conservador del MNAC, celebrada a Sarral el 24 de març de 2017— són decisives per comprendre la repercussió que devia tenir la construcció del magnífic retaule renaixentista de l'altar major de Poblet amb alabastre procedent dels jaciments de la vila reial, origen que avui ningú posa en dubte gràcies a l'interessant article de les citades Artigau i Playà, juntament amb Esperança Tauler Ferré: “Caracterització i estudi de procedència de l'alabastre del retaule de l'altar major de Poblet”, revista *Unicum*, núm. 10, 2011. L'obertura del primer taller a Sarral de la mà de l'escultor d'origen castellà Gil de Medina, actiu al bell mig del segle XVI (són seves, com és conegut, les columnes del Pati dels Tarongers de la Generalitat o, en alabastre, el Sant Cristòfol de l'església de Sant Miquel de Barcelona, del 1545), i la tasca de l'imaginaire espluguí Andreu Ramírez vers el 1580 (per exemple, en un magnífic conjunt del Sant Sepulcre, visible avui a la galilea de l'església de Poblet, o en l'escultura *Amoret i escut*, del 1575, cedida pel cenobi a l'Ajuntament de Sarral amb motiu de les diverses exposicions organitzades durant l'Any Alabastre) propicien que a les comarques de Tarragona hom opti cada vegada més per l'alabastre conquenc i es confiï en els picapedrers de Sarral, com és el cas dels Requesens, també del segle XVI. Efectivament, a les acaballes d'aquesta centúria l'alabastre sarralenc —que ja s'ha utilitzat al monestir de Santes Creus (Pere Ostris, 1561) i en la decoració d'algunes capelles de la Catedral de Tarragona (Pere Blai, 1592)— ha esdevingut un senyal identificador d'aquesta vila

Putto (o amoret) amb l'escut de l'abat de Poblet Joan de Guimerà (Andreu Ramírez, 1575) Peça del fons del monestir cistercenc. Fotografia de Marta Arjona.

i del seu terme. Segons explicava Pere Gil l'any 1600, citat per Josep Iglésias a *Pere Gil i la seva Geografia de Catalunya*, 1949: “Alabastre, que es pedra blanca, clara y transparent, se talla en moltes parts de Catalunya. En especial, en las montanyas junt a Montblanc y Poblet...” La referència, doncs, al retaule alabastrí de Poblet —un dels cent tresors artístics de Catalunya (segons Xavier Barral, 1994)— serà una constant en la història de l'art del nostre país.

La nòmina d'artistes que se sentiran cridats per les possibilitats estètiques que ofereix l'alabastre sarralesc esdevé lloc comú en les cròniques que contenen els fets dels segles XVII-XIX: l'aragonès Joan Miquel d'Orliens (vers el 1630), els manresans Joan i Francesc Grau, pare i fill (segona meitat del XVII), el mestre d'obres tarragoní Francesc Portella (vers l'any 1670), el guixolenc Domènec Rovira el Jove (fins al 1689), el vallenc Lluís Bonifaç (1763) i, sobretot, la nissaga dels Espinalt (1695-1827), cinc generacions d'artistes instal·lats a Sarra, on destaquen el fundador Isidre Espinalt i Serra-rica (30 obres contractades; conservem, per exemple, el sagrari de l'altar major de la catedral de Tarragona) i el seu net Isidre Espinalt Vellet (gairebé una

« La nissaga dels Espinalt de Sarra és una notable família de cinc generacions d'escultors dels segles XVII-XIX »»

vintena d'obres; conservem, per exemple, dues talles de fusta del retaule de l'ermita dels Sants Metges de Sarra). El treball de Miquel Mirambell Abancó sobre els Espinalt (dins *His-*

tòria de la Conca de Barberà. Història de l'art, 2008) és imprescindible per conèixer el llistat d'obres d'aquesta notable família d'escultors. Amb major o menor grau coetanis de la il·lustre nissaga foren els tallistes sarralescs dels segles XVII-XVIII Rafael Talavera i Manuel i Pau Tarroja (*Diccionari Ràfols*, 1951-54) i l'escultor manresà Jaume Padró, autor, vers l'any 1780, de l'esplèndid retaule de la capella situada dins del paranimf de la Universitat de Cervera i d'algunes escultures de l'església cerverina de Santa Maria, tot amb alabastre de Sarra. La desaparició del darrer Espinalt, Isidre Espinalt Bonet, vers la primera meitat del segle XIX, coincideix amb una major intensitat de l'explotació de les guixeres —en detriment de les pedreres alabastrines—, que arriba

Marededéu d'alabastre esculpida pel primer i més destacat de la nissaga Espinalt, Isidre Espinalt i Serra-rica (cap al 1680). Fons particular. Fotografia: arxiu de Joan Yeguas.

fins a la primeria de la passada centúria, moment en què encara es viu el record d'un altre artista sarra-
lenc de renom, el pessebrista terrissaire vuitcentista
conegut com *Jueu de Sarral* o l'escultor del *Mas dels
Ninos* (o *de les Figures*).

Precisament un carregament d'alabastre desti-
nat a fer guix és el que van veure a l'Estació de Fran-
ça de Barcelona dos refugiats de la primera guerra
mundial (1914-1918), un francès i un italià, Mauri-
ce Raud i Vittorio Arcangioli, coneguts de seguida a
Sarral com Maurici i Víctor (de fet, conservem co-
mandes, signades per Arcangioli, que estan escrites
en un català força

correcte). Expli-
ca l'historiador
de l'art Damià
Amorós Albare-
da, en el dossi-
er de premsa de
2017 —emès amb
motiu del cen-

« Raud i Arcangioli
inauguren el primer
taller d'alabastre de
l'era moderna l'any
1917 »

tenari de la recuperació dels tallers d'alabastre—,
que ambdós emprenedors s'interessaren per la pro-
cedència d'aquest mineral i decidiren establir-se a
Sarral l'any 1917, quan tot just arribava l'electricitat
a la vila. Engrescats per les possibilitats creatives i
comercials que podia oferir l'alabastre, s'associaren
amb l'empresari sarra-
lenc, propietari d'una pedrera
i d'una fàbrica de farines, Florenci Mateu Fabregat.
Una dècada després —malgrat que ja s'havia con-
sumat la separació dels dos empresaris fundadors
l'any 1925—, el nom de Sarral tornava a aparèixer
en el mapa de la creativitat i de l'artesania cata-
lanes, gràcies sobretot a les dots artístiques d'es-
cultors de nivell, com són Florenci Gavarró o Joan
Massagué Ventura (gendre del notabilíssim escultor
barceloní Francesc Pagès Serratosa, conegut aquest
per la seva participació en el *Monument a Colom*, de
1888), que aconseguiren crear escola en el si dels

A l'exposició fotogràfica de la primavera de 2017 era possible resseguir
cent anys d'història de l'alabastre. Podem observar, encara que sigui
indirectament, unes característiques imatges dels inicis dels tallers ala-
bastrins a Sarral, al voltant dels anys vint del segle passat. La fotografia
de dalt a la dreta, ja publicada per nosaltres fa dues dècades (Sarral,
1998), és històrica perquè en ella veiem Víctor Arcangioli i Maurici
Raud, drets, el segon i tercer per l'esquerra. L'anècdota la protagonitzà
el nen de dins del gerro, Lluís Raud: van haver de trencar la peça d'ala-
bastre per poder treure'l de dins. Fotografia de Marta Arjona.

dos primers tallers. En són clars exemples, de tot
plegat, la presència sarra-
lenc a l'Exposició Univer-
sal de Barcelona (1929), la instal·lació de les prime-
res botigues de productes alabastrins (en una cape-
lla extramurs de Poblet i a Barcelona) i el primer salt
empresarial cap a mines situades fora de Catalunya
(és el cas d'Antoni Dejoan, alacantí format al cos-
tat de Maurici Raud, que provà sort a Cientruénigo,
Navarra). Tanmateix, la guerra civil espanyola i la
mort prematura de Víctor Arcangioli significaran un
dur contratemps per a la indústria alabastrina sar-
ralenca, que tot just acabava d'arribar a un dels seus
punts àlgids.

Mn. Anton Morell Jansà, a la seva *Història de Sar-
real* (1975), dedica un extens capítol a detallar fets i
noms d'empresaris i tallistes que aconseguiren tor-
nar a situar Sarral en l'òrbita artística, gràcies pri-
mer a la contínua demanda d'ornamentació religiosa

als anys quaranta i cinquanta (com és prou sabut, la majoria d'altars i imatges van ser destruïts durant la guerra civil) i, després, com una conseqüència del boom turístic dels anys seixanta en el marc d'un incipient aperturisme a l'estranger. Efectivament, la construcció d'altars, retaules i imatgeria religiosa és una constant fins més enllà de l'equador del segle; citem tres dades especialment significatives: 1. La pràctica totalitat d'altars de l'església de Sarral foren obrats en alabastre, set a la fàbrica d'Antoni Miquel Sans (també els ambons i el combregador), un al taller de Josep Sanahuja i un altre al de la vídua de Víctor Arcangioli, aquest darrer avui desballestat (vegeu la descripció del temple al nostre llibre de 2017 *Santa Maria de Sarral, l'església i la vila*). 2. La demanda de productes ornamentals de caire religiós és tan notable que primer Alabastres Miquel (empresa que el 1943 ja havia adquirit tallers i drets de pedrera a Maurici Raud i havia esdevingut la més destacada factoria) i després altres fàbriques exporten peces pietoses d'exquisida qualitat a diversos països d'ultramar (El Salvador, Veneçuela, Cuba, Costa Rica,

« Els encàrrecs religiosos dels anys quaranta i cinquanta i el turisme dels seixanta propicien l'aparició contínua de tallers »»

Hondures...) i inicien així la propagació del binomi Sarral-Alabastre més enllà del nostre país; 3. Excel·leix un nodrit estol d'escul-

tors sarralencs: entre d'altres, Josep Gimeno, Josep Miquel, Antoni Miró, Casimir Figueras i els germans Joan i Jordi Massagué Pagès; si bé és cert que tots ells realitzen autèntiques obres d'art dignes de figurar als millors museus, no és menys veritat que

Altar i retaule de Santa Anna de l'església parroquial de Sarral, obrat al taller d'Antoni Miquel Sans l'any 1950. Fotografia d'Isabel Tuset.

Maqueta del temple de Jerusalem tallada en alabastre de Sarral al taller de Maurici Raud (cap al 1930). Actualment, aquesta obra, de 3,5 x 1,9 m, pot ser admirada al Museu Bíblic Tarraconense. Fotografia: arxiu de l'Ajuntament de Sarral.

els arquitectes modernistes de renom Josep M. Jujol Gibert i Pere Domènech Roura també utilitzen en plena postguerra l'alabastre sarralec per endegar diverses reformes de temples, com són els casos, respectivament, de l'església parroquial de Guimerà (1939) i el retaule de l'església de Sant Joan de Lleida (1944).

El fort creixement turístic dels anys seixanta i la generalització del *souvenir* (làmpades, escaquers, aguantallibres, imatgeria diversa...) així com els encàrrecs de trofeus esportius (el 1967, per exemple, s'inicia a l'entorn de l'ermita dels Sants Metges de Sarra la primera tirada al plat Gran Trofeu d'Alabastre) fan que l'obertura i ampliació de tallers i botigues sigui un fet habitual, tot i que l'abandonament progressiu dels filons sarralec fins a l'any 1975, per raó dels costos d'extracció, i la consegüent

importació de pedra aragonesa ja a partir dels anys cinquanta no fan presagiar res de bo en un futur no gaire allunyat. Un cop revisat l'arxiu del Museu de l'Alabastre i després de converses amb moltes persones, oferim aquí un llistat de mig centenar llarg de cognoms vinculats al món alabastrí —ja sigui com empresaris o artesans, ja sigui a Sarra o fora vila— fins a les acaballes de la dictadura franquista, una quantitat no menor que permet afirmar que la majoria de sarralec nascuts abans del darrer terç del segle XX —d'una manera o altra i amb major o menor grau— van participar en aquesta indústria: Aluja, Arcangioli, Arcos, Bacardí, Badia, Balcells, Ballesté, Barrabeig, Beltran, Boltà, Canela, Carricondo, Cortada, Dejoan, Esteve, Farran, Figueras, Foix, Forn, Freixas, Fuentes, Gassull, Gabarró, Gavarró, Gimeno, Giné, Huguet, Iglesias, Llorach, López, Magre, Manresa, Marimon, Martínez, Massagué, Mateu, Miquel, Meroño, Miró, Monyart, Morell, Moreno, Pijoan, Potau, Quadras, Raud, Romero, Rull, Sáez, Sanahuja, Serra, Tardiu, Tarragó, Torroja... L'esmentat poeta Adolf

Altar Major, nínxols laterals i combregador de la capella del Liceo Salvadoreño, a San Salvador (El Salvador), inaugurats la diada de Sant Cosme i Sant Damià de 1959. Fotografia d'Antoni Rull (arxiu de l'Ajuntament de Sarra). Per a qualsevol persona que conegui l'església de Sarra és molt fàcil endevinar en aquesta composició centreamericana les dots artístiques del taller d'Antoni Miquel.

Dos grups de treballadors de l'alabastre, separats per tres quarts de segle: en la imatge superior, presa davant del taller Miquel cap a l'any 1941, podem observar l'empresari Antoni Miquel Sans (el primer, dret, per l'esquerra) i els escultors Joan Massagué Ventura (el segon) i Josep Miquel Tarés (el quart); el noi assegut, primer de l'esquerra, és un molt jove aprenent Joan Massagué Pagès. En la imatge inferior veiem, en plena feina, alguns operaris del taller Alfredo, avui Stock y Establecimientos (2016); el treballador de l'esquerra és, precisament, Víctor Tardiu Arcangioli, nét d'un dels dos reintroductors de l'alabastre a Sarral. Fotografies cedides, arxiu de l'Ajuntament de Sarral.

Andreu palesava amb els següents versos l'ebullició de la indústria de l'alabastre durant les dècades en què era fàcil saber on vivia un treballador, escultor o torner, seguint les seves petjades empolsades pel carrer: “En un flam de fantasia / fragor de serra i torn, / Sarral va entrant en un món / de pols blanca alabastrina. // Polsim que envaeix carrers, / que en vol baix aclimatat / denota prosperitat / i és riquesa i és progrés. // Cultivada artesanía, / que se sosté i es nodreix / d'un frenètic rondineig, / que és el pa de cada dia.” Per la seva banda, F. Basco Gracia (*Diario Español*, 27/07/1969) resumia també certs elements de la idiosincràsia sarraïenca (“agua muelle, fecunda. Piedra de alabastro, hoy convertida en arte”) que

permetien reblar el tòpic segons el qual “la fama de Sarreal ha traspasado nuestras fronteras” (documental per a TVE, 1973).

Ja als primers anys vuitanta, l'empresari de Bellmunt de Segarra Ramon Térmens Navarro funda Sarreal Art i Llum (a partir de l'anterior empresa de 1971 Alabastros de Sarreal, d'Isidre Magre Mestre) per apostar decididament per les possibilitats d'embelliment que ofereix la translucidesa de l'alabastre així com per l'exportació als Estats Units. Tot i aquest important revulsiu a nivell industrial, l'anquilosament dels dissenys, la ja gairebé nul·la extracció de material dels jaciments sarraïencs, potser també l'inadequat i excessiu ús de vernissos

Una de les sales del Museu de l'Alabastre, que reproduïx màquines i eines per a la talla d'aquest mineral del primer quart de segle XX. El guia de la visita és el mateix Isidre Magre. Fotografia de Sílvia Robert Montalà.

Exposició central de l'Any Alabastre. Dominen la imatge dues espectaculars panteres realitzades amb alabastre negre de Sarral per l'artesà Joan Massagué Ventura. L'escultura es pot datar cap als anys quaranta del segle passat, quan els Massagué —hereus d'una nissaga d'artistes originaris de la Barcelona vuitcentista— ja havien consolidat el renom de Ca l'Escultor. Fotografia de Marta Arjona.

i, sobretot, les fluctuacions d'un mercat cada cop més global passaran factura i esclatarà una dura crisi que comportarà el tancament de la majoria de tallers durant els anys noranta, crisi en part dissimulada pel treball puntual amb ònix —una varietat d'àgata afaïçonada a Sarral de manera exclusiva als tallers Miquel— i per una certa proliferació, a partir de 1972, de petits negocis d'artesanía local que van prendre com a base els motllos per a la *marfilina* (pasta o composició de pols d'alabastre o marfil, silicats i resina, que proporciona una aparença de marfil o ivori, com la que trobem a les boles de billar). En aquest punt cal esmentar empreses, com la dels germans Enrique i Lorenzo Fernández o la dels

també germans Pedro i Emilio Esteller, els quals van treballar majorment amb aquest producte succedani, anomenat també a Sarral *alabastrina* o *marmolina*.

Vers l'any 2000, el ja citat taller d'Adolf Pijoan Giné (conegut popularment com Alabastres Alfredo des de 1969), avui amb Rafel Tatay Ribes i Xavier Pijoan Cabestany al capdavant, adquireix una concessió de pedreres a Puebla de Híjar i Azaila (comarca del Bajo Martín, Terol) i, darrerament, a la ja citada població de Gelsa, operacions que li han permès, des de fa una dècada, d'una banda obrir-se als mercats asiàtics i exportar en exclusivitat alabastre a països com l'Índia o la Xina amb el genèric nom de United

La joieria amb l'alabastre com a matèria primera ha esdevingut un element destacat en el marc de l'artesanía sarraïenca. A la imatge, joies elaborades per Mireia Magre Gibert. Fotografia de Marta Arjona.

Alabaster i, de l'altra, mantenir una florent empresa logística a Sarraï (cada dia —n'és un bon exemple— arriba un camió de pedra alabastrina de 25 tones, procedent dels citats filons aragonesos). En l'endemig d'aquests dos moments clau del tombant de segle —que hem considerat oportú personificar amb els cognoms Térmens (1980) i Pijoan-Tatay (2000 i 2007)— cal esmentar la concessió a Sarraï, per part de la Generalitat de Catalunya, del títol de Zona d'Interès Artesanal l'any 1999 i, el 2007, del de Zona d'Oficis Singulars; i, sobretot, la inauguració de l'únic museu de l'alabastre que existeix a l'estat espanyol (1998). L'any 2018, a banda de les dues empreses citades en els dos darrers paràgrafs, resten els tallers Moreno (des de 1970), Imade (1989) i, el més antic de tots, Sanahuja, fundat ara fa setanta anys.

Després de la desaparició de la pràctica totalitat d'empreses alabastrines (i també *marmolines*) durant els darrers lustres del segle passat i primers anys de la present centúria (a Sarraï hom podia comptabilitzar una

« Els valors més artesanals de l'alabastre i els nous usos arquitectònics s'apunten com a elements de futur »»

quarantena d'empreses dedicades a la manufactura i venda de productes d'alabastre durant la segona meitat del segle XX, trenta de manera simultània), el XXI ha d'esdevenir el punt de partença d'aquesta necessària revitalització del treball artesà i industrial amb pedra d'alabastre sarraïenc, blanc amb vetes fosques molt explícites. N'apuntem tres fonaments: 1. La concessió, fa onze anys, de títol de Mestre Artesà al sarraïenc format a l'escola Massana de Barcelona Isidre Magre Devesa, autor, entre d'altres obres, de l'escut de Sarraï al vestíbul de l'ajuntament, i propietari del citat museu, que és història, mirall i projecció de la importància de l'alabastre. El 2010, a més, també rebé el reconeixement del departament d'Innovació, Universitats i Empresa el manufacturer d'alabastre Josep Huguet. 2. L'aposta decidida per dissenys únics i agosarats (sovint combinats amb altres materials nobles, com la plata o el vidre) que, no sense dificultats, estan duent a terme algunes empreses. 3. El salt qualitatiu cap a noves formes i usos de l'alabastre, fins ara impensables (la construcció o l'interiorisme, per exemple). Aquesta trina d'elements destacables hauria de portar en un futur proper a la recuperació i consolidació d'aquell conegut eslògan que permetria, sens dubte, un impuls més eficient dels valors patrimonials de Sarraï i el seu entorn: *el cor Vinícola i Artesà de Catalunya*.

ANY

L'organització de l'Any Alabastre 1917-2017 ha estat, precisament, una de les accions més reeixides a l'hora de posar en valor l'esmentat qualificatiu que lliga —amb la força binària del Vi i de l'Art— quatre elements clau en la idiosincràsia sarraïenca: artesanian, patrimoni, paisatge i agricultura (tal i com es posa de manifest en el *roller* de la pàgina 3). Efectivament, l'Ajuntament de Sarraï, amb la col·laboració de diversos vilatans i institucions, va decidir tirar endavant l'organització d'una colla d'actes per commemorar el centenari de la posada en marxa del primer taller d'alabastre de l'era moderna. A la primeria de 2017 es creà una comissió —encapçalada per l'alcalde Josep Amill Canela i coordinada pel citat Damià Amorós— que va presentar una pila d'accions culturals i festives en una roda de premsa el dia 1 de març: Sarraï es volia donar a conèixer com a capital nacional de l'artesanian alabastrina i presentava el cartell de l'Any Alabastre gràcies a la col·laboració de l'artista Àlvar Calvet Castells.

A partir d'aquest moment se succeí un reguitzell d'actes en diferents formats i per a un públic també divers, sempre amb un grau d'acceptació realment molt notable. Els hem classificat en sis apartats:

1. Conferències i xerrades: “L'alabastre de Sarraï, una visió històrica (segles XVI-XVIII)”, a càrrec del conservador d'art del Renaixement i del Barroc de MNAC Joan Yeguas Gassó (24 de març); “Els inicis de l'exportació; del regal a la il·luminació”, de la mà

de l'empresari Ramon Térmens Navarro (21 d'abril); “Origen i destí de l'alabastre”, a càrrec d'Emilio Querol Monfil, enginyer tècnic de mines vinculat a United Alabaster (Alabastres Alfredo) (12 de maig); “Interès de les investigacions sobre l'alabastre”, gràcies al geòleg i investigador en petrologia aplicada Josep Gisbert Aguilar (9 de juny); “Curiositats i vicissituds de la història de la fabricació de l'alabastre (1917-2005)”, a càrrec de Joan Freixas Bonet, empresari jubilat d'Alabastres Miquel (21 de juliol); el Pregó de Festa Major, de la mà del net de Víctor Arcangioli Giol·li, Antoni Tardiu Arcangioli (23 de juliol); la participació d'empresaris alabastrians en actiu en una animada taula rodona —retransmesa per Espluga FM Ràdio— amb l'objectiu de recollir el *feedback* de l'Any Alabastre (23 de març de 2018); i, finalment, presentació de la revista *Cultura i Paisatge*, a càrrec de Damià Amorós i Josep M. Rovira (6 d'abril).

2. Activitats educatives, com són l'organització d'un contacontes per als més petits a càrrec de Montserrat Cebrián Sabat (4 de juny) i, sobretot, la presentació del conte il·lustrat de la mateixa autora, amb dibuixos d'Yvonne Fuster Forcadell, *La pedra d'un poble* (acte previst per al 22 d'abril de 2018).

3. Excursions populars, on destaquen la visita a les sales del Renaixement i Barroc del Museu Nacional i també al Museu Marès, ambdós a Barcelona, i l'anada a la Universitat i a l'església de Santa Maria de Cervera, farcides ambdues de peces d'alabastre sarraïenc (sortides programades per a la primavera de 2018); o bé el recorregut pels museus de Tarragona —el Bíblic, el Diocesà i la Casa Castellarnau—, previst per a l'estiu.

«Durant el bienni 2017-18, s'organitzaren a Sarraï un reguitzell d'activitats culturals que tenien com a base l'alabastre»»

Els actes que es van dur a terme durant el bienni 2017-18 foren molt concorreguts. La imatge reproduïx un dels moments més originals: el 6 d'agost es va celebrar un concert a la pedrera de la Coma-ral a càrrec del grup Sonogralla (fotografia de Marta Arjona).

4. Retrospectives: el recull de fotografies al·lusi-
ves als cent anys d'alabastre a Sarral (maig i juny a
l'ajuntament); *L'expofrares*, un recull de 23 aguanta-
llibres que reproduïxen un frare assegut a la càte-
dra mentre llegeix (del 26 de setembre al 8 de de-
sembre, al Museu de l'Alabastre); l'exposició central
a la Casa de l'Hospital, mostra que va permetre veu-
re l'evolució del treball artístic de l'alabastre durant
cent anys (Festa Major de 2017 i, al Pati de la Dipu-
tació de Tarragona, durant el gener de 2018); les
dues exposicions a Montblanc, a la Sala Sanfeliu i al
Palau Alenyà respectivament, el mes de desembre:
Vetes, joies d'alabastre, de Mireia Magre Gibert, i
100 Alabastre Sarral; i la mostra final, a mode de bri-
llant corol·lari, programada per al mes que va del
26 abril al 27 de maig de 2018.

*Visita a les reserves del Museu Nacional, el febrer de 2018, per conèixer
el fons d'alabastre sarralenc i preparar les visites a les sales del Renai-
xement i del Barroc. En la imatge, l'alcalde de Sarral Josep Amill Ca-
nela, el secretari de l'ajuntament Damià Amorós Rosanes i, d'esquena
a la cambra fotogràfica, el conservador del Museu Joan Yeguas Gassó
(fotografia de Damià Amorós).*

La inauguració de l'exposició sobre l'alabastre sarraenc al pati de la Diputació de Tarragona va aplegar un gran nombre de visitants. Fotografia de Cristina Requena Pérez.

5. Actes promocionals, com la concessió, per part dels organitzadors, de diverses entrevistes (entre d'altres, a Ràdio Montblanc i a la Cadena SER); la publicació de reportatges a la premsa (diari *Ara*, *Diari de Tarragona*); l'aparició en programes de televisió (*Espanya directo*, de TVE; *TN comarques*, de TV3); també una Trobada d'Instagramers amb el hashtag o etiqueta #100alabastre (6 d'agost); i, sobretot, l'estrena, el 14 de gener, de la multipremiada videodansa *Quadrant*, una original conjuminació dels moviments dels alumnes de l'Espai Municipal de Dansa

amb la duresa i impertorbabilitat de les pedreres sarraenques.

6. Actes festius, com són els casos d'un aplaudit concert a la pedrera de la Coma-ral a càrrec del grup Sonogralla (6 d'agost); l'aprofitament de la projecció de la Fira 2017 per fer un reconeixement als cinc tallers alabastrins que encara funcionen a Sarral (Sanahuja, Alfredo, Moreno, Sarral i Imade); i, sobretot, l'oferiment a la vila de Sarral d'un concert de músiques de cinema la vigília de Sant Jordi de 2018, a càrrec de Treu la Pols al Teu Instrument, la qual

Bella portada del conte *La pedra d'un poble*, de MontserRat Cebrián i Yvonne Fuster, confeïgit expressament amb motiu de l'Any Alabastre i regalat per l'Ajuntament de Sarral als nens i nenes de l'escola Salvador Ninot la diada de Sant Jordi de 2018.

estava previst que interpretés diverses bandes sonores de pel·lícules on apareixen elements alabastrins procedents de les factories sarralenques. S'acomplia així, amb escreix, un dels objectius primordials que perseguia la comissió organitzadora dels actes: reconèixer la feina feta durant dècades, la creativitat i l'impuls d'artistes i emprenedors, la projecció aconseguida tant nacional com internacional, la dedicació continuada... de tots aquells homes i dones que han fet vius, presents, certs, aquells immortals versos que Mn. Ramon Muntanyola dedicà a la indústria alabastrina i al seu inherent caràcter actiu i creatiu, propis d'aquesta Vila de la Conca: "Pedrera d'imatges, / mà esquerra i comerç...".

La trentena d'actes i accions duts a terme estava previst que culminés pels volts de Sant Jordi de 2018 amb la presentació i lliurament d'aquest opuscle i la lectura pública de *L'Auca de l'Alabastre de Sarral*, amb dibuixos del mateix Isidre Magre Devesa i versos de qui signa també aquesta introducció. Segurament hom pensava que la publicació de les estampes i dels rodolins podia ser una manera entranyable i especial de cloure l'Any Alabastre, catorze mesos després d'haver estat presentats tant el cartell al·lusiu com el dossier de premsa. Hi estem totalment d'acord, però no és menys cert que, fent-ho així, emprant el gènere de l'auca com a síntesi, comentari, postil·la i conclusió de tot allò que ha significat i continua sig-

nificant l'alabastre per a Sarral, es justificava plenament el títol genèric que hem volgut donar a aquest opuscle, *Tots els papers de l'auca*. No és pas aquí, doncs, la dita catalana de caire més aviat negatiu que hem adduït a la pàgina 4; ans al contrari, en aquest opuscle l'expressió *Tots els papers de l'auca* significa l'oportunitat d'incloure en una mateixa publicació tots els elements i la informació més necessaris que giren al voltant d'un dels símbols per antonomàsia de la vila artesana de Sarral: aquella màgia que veiem en la capacitat dels artistes a l'hora d'extreure d'un simple bloc d'alabastre —a cop de martell i escarpra, sentint el ric-rac de la serra i el frec del torn, observant la precisió de la gúbia— totes les formes possibles de la bellesa, Art en estat pur. Per molts anys!

Antoni M. Marsal
Sarral, Diumenge de Rams de 2018

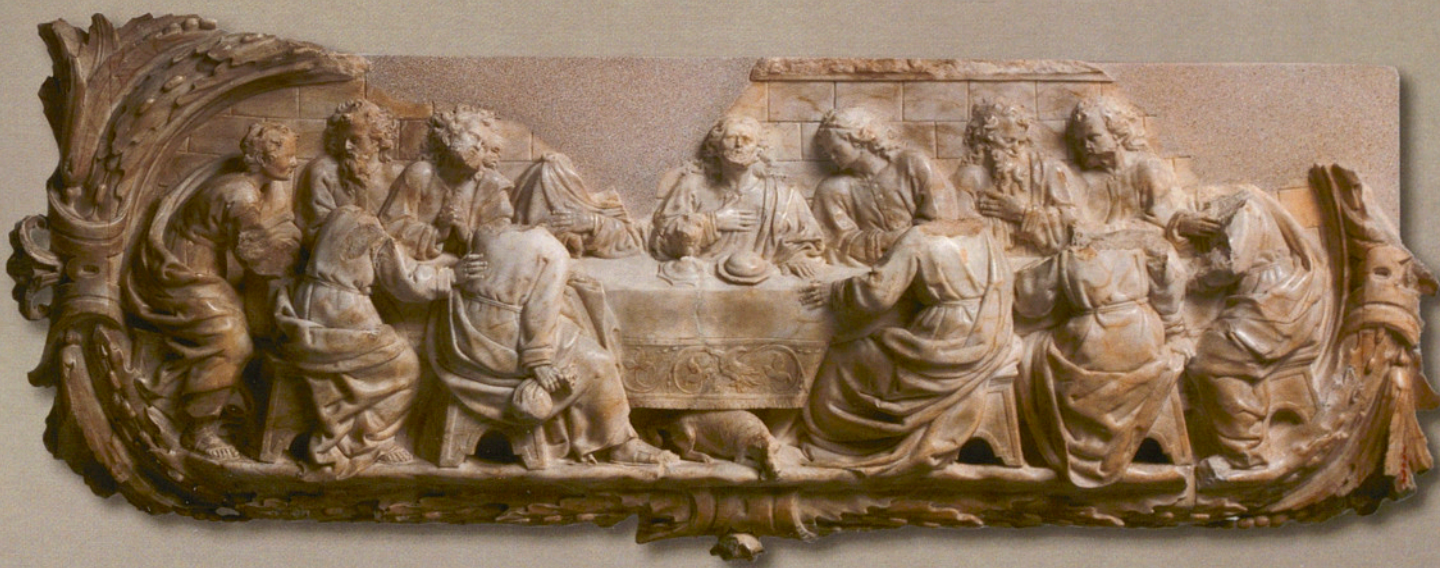
Peces il·luminades d'alabastre, protagonistes de la mostra al Palau Alenyà de Montblanc (desembre de 2017). Disseny d'Isidre Magre. Fotografia de Marta Arjona.

A la pàgina següent, relleu del Sant Sopar, d'Isidre Espinalt i Serra-rica, tallat en alabastre de Sarral l'any 1695 per a la Cartoixa d'Escaladei. Peça no exposada habitualment i conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya. Fotografia de Damià Amorós.

L'AUCA DE L'ALABASTRE DE SARRAL

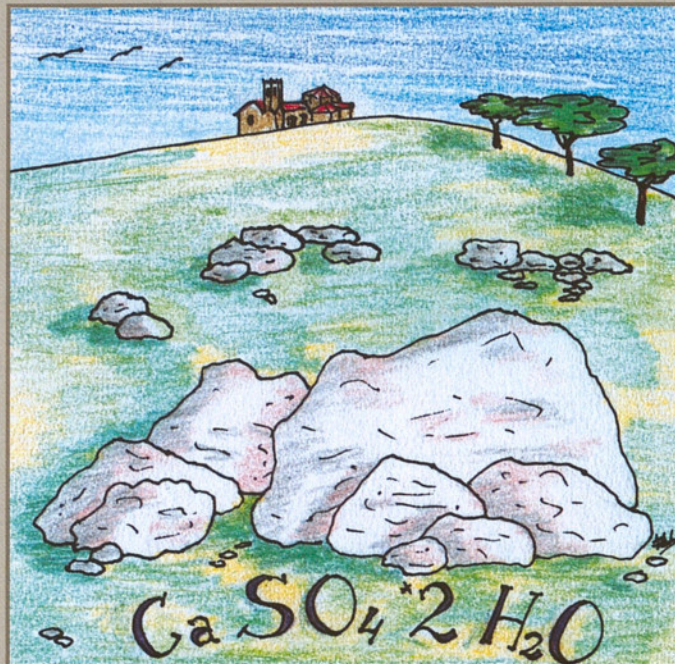
Il·lustracions: Isidre Magre

Rodolins: Antoni M. Marsal

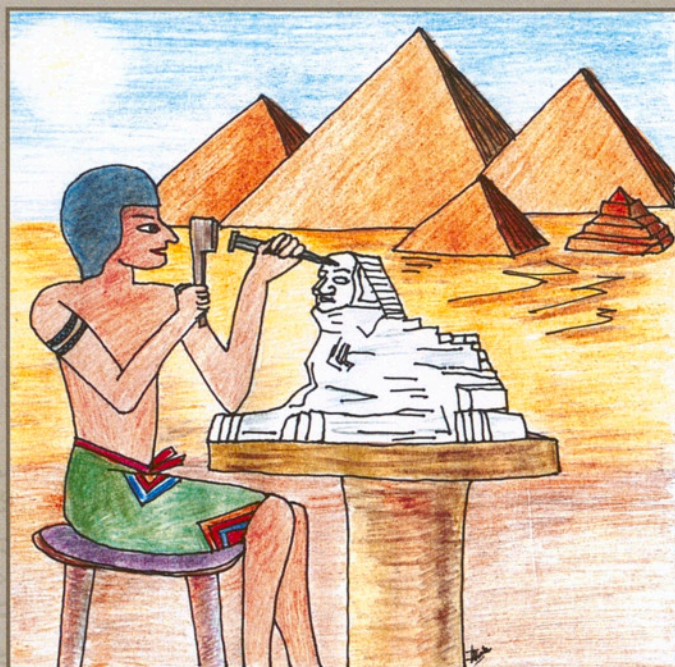
1 Vols exercir la memòria,
font i alba de la història?

2 Vet l'auca de l'alabastre.
Ès pedra, un guix, o marbre?

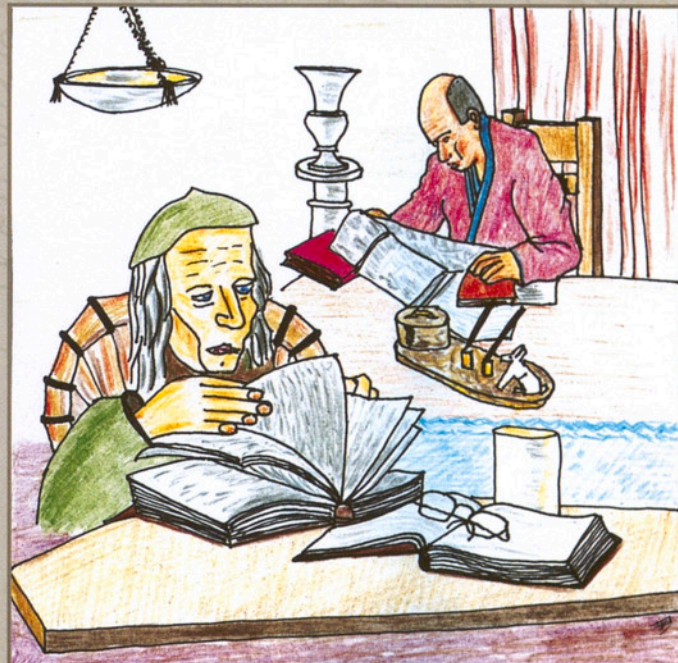
3 Alàbastron, grec antic,
designa un flascó petit,

4 puix de temps immemorial
hom treballa eix mineral:

5 egipcis, grecs i romans,
ibers, gots... i catalans!

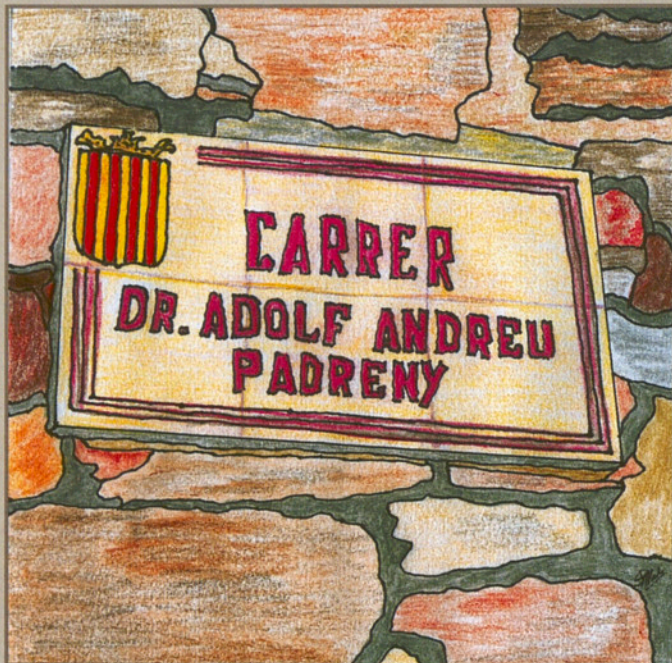
6 Ho diuen els erudits,
savis i lletraferits.

7 Posem-hi, però, un vers fi:
"el rocam alabastrí,

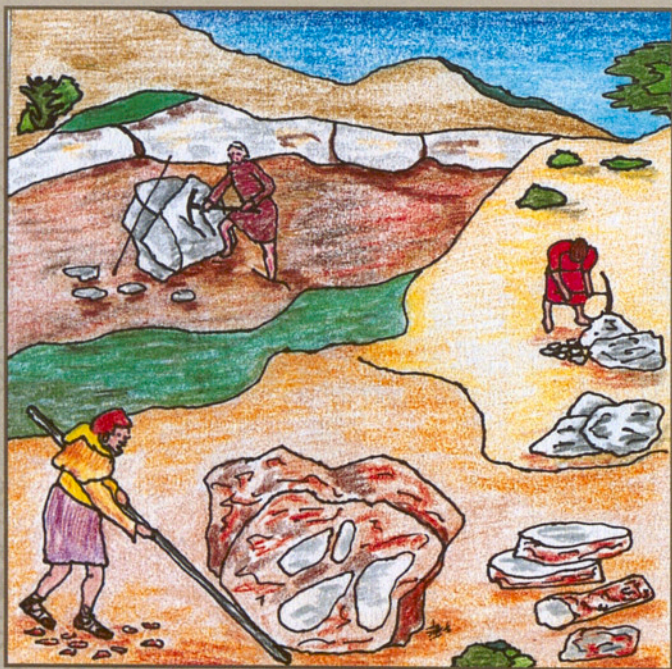
8 blanc i rústec mineral [...] per molts indrets de Sarraí".

9 Així el definia amb seny Adolf Andreu i Padreny,

10 de Sarral metge i poeta, docte ofici, gran faceta.

11 És, doncs, "el rocam" cabdal en la vida de Sarral,

12 vila artesana i pagesa, industrial, de mà estesa.

- 13 Fixem data, un començ,
per a Sarral un avenç.

- 14 L'any mil cinc-cents vint-i-set,
al monestir de Poblet:

- 15 a taula, abat i escultor,
Damià Forment, el millor.

- 16 "D'on heu tret aquest saler?",
fa Damià, amb deler.

17 "Alabastre, de Sarral",
respon l'altre, natural.

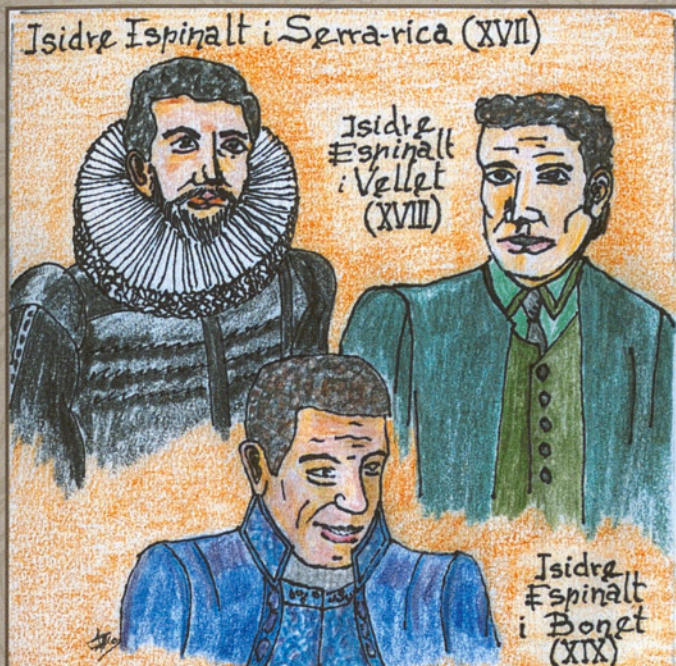
18 I per això és d'alabastre,
de Poblet el seu retaule.

19 Als segles setze i disset
és tan conegut Poblet

20 que ja arriben a Sarral
Medina... i els Espinalt,

21 gran nissaga de tallistes,
tots Isidres, tots artistes,

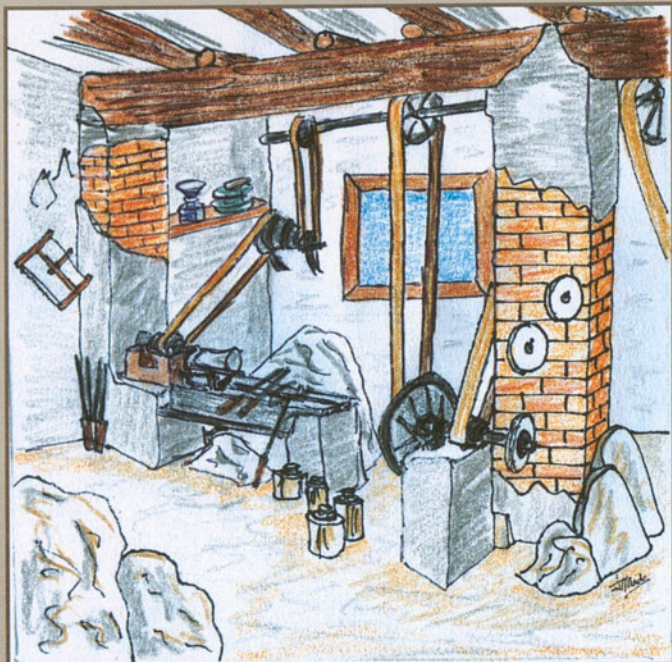
22 que esculpiren arreu,
i a Tarragona, a la Seu.

23 Refugiats de la guerra,
fan cap a la nostra terra

24 Raud i Arcangioli, oidà!,
un francès i un italià.

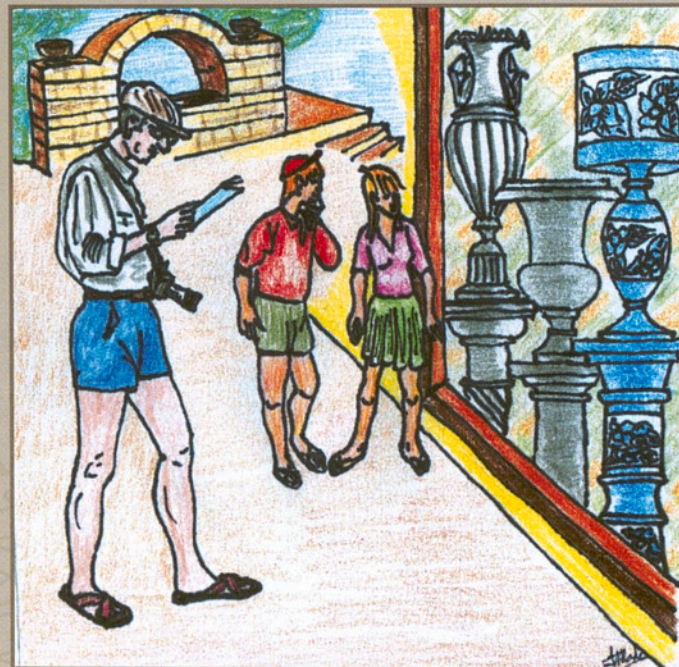
25 I l'any mil nou-cents disset ja estrenen un talleret.

26 La mostra de Barcelona puja Sarra! en una ona

27 d'indústria i de progrés: altars, làmpades, cendrers...

28 I el turisme dels seixanta ferma, obre... i no espanta.

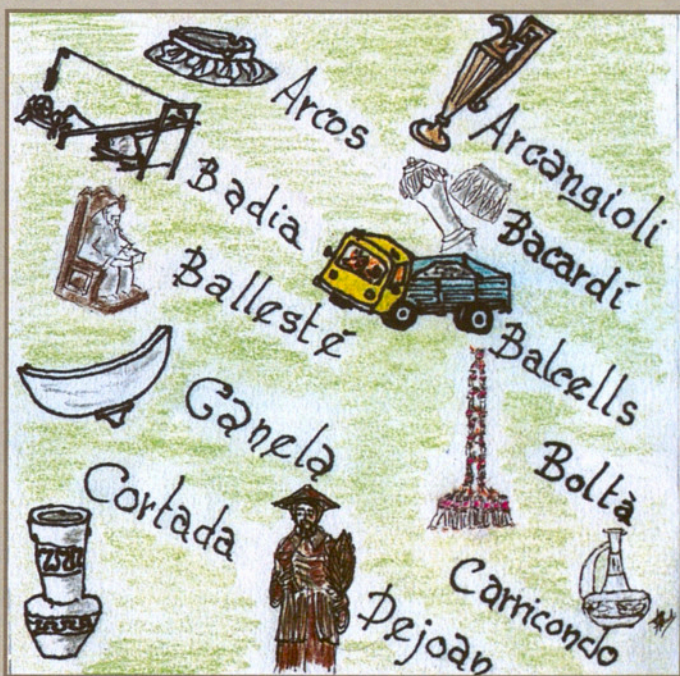
29 Després de tant sant i altar
i tant souvenir ça i llà,

30 Pedra Negra de Sarra
ja és marca universal,

31 de Hollywood a Taiwan,
de Suècia al Sudan.

32 Canela, Forn, Massagué,
Miquel, Serra, Ballesté...

33 Cortada, Arcos, Morell,
Esteve, Mateu, Balcells...

34 Pijoan, Potau, Gimeno,
Carricondo, Rull, Moreno...

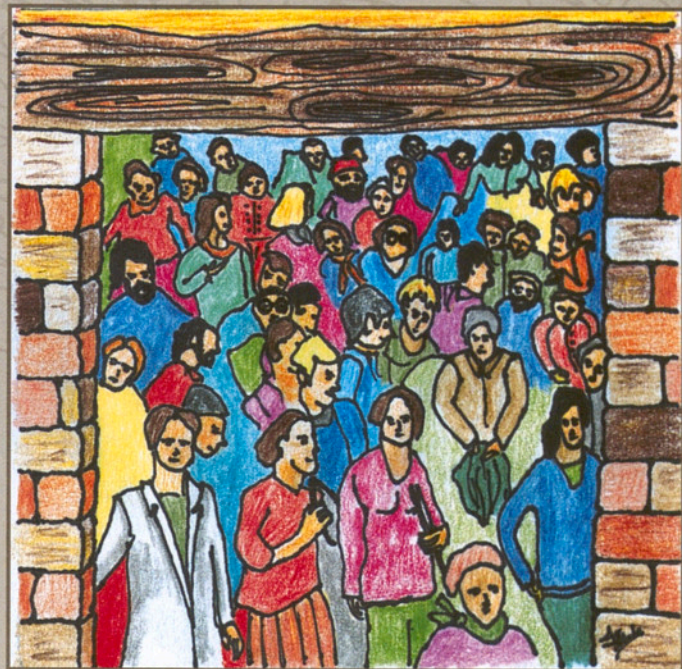
35 Sanahuja, Tarragó,
Torroja, Llorach, Miró...

36 Martínez i Bacardí,
Térmens... Això no té fi!

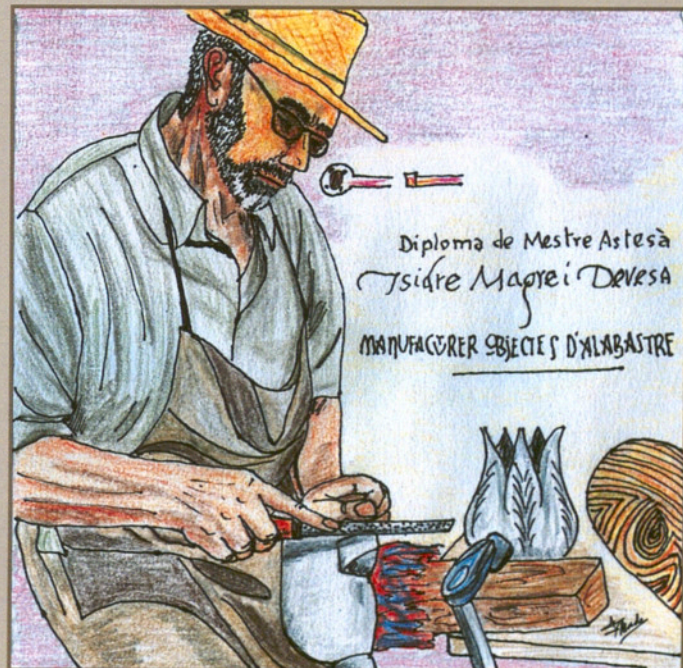
37 Tants artesans, tants cognoms,
tants empresaris prohoms...

38 que per dir fets i destins
caldrien mil rodolins!

39 Als noranta s'inaugura
un museu de molta altura,

40 d'Isidre Magre Devesa.
Guaiteu: I made, a l'anglesa.

SARRAL ALABASTRE i TRADICIÓ

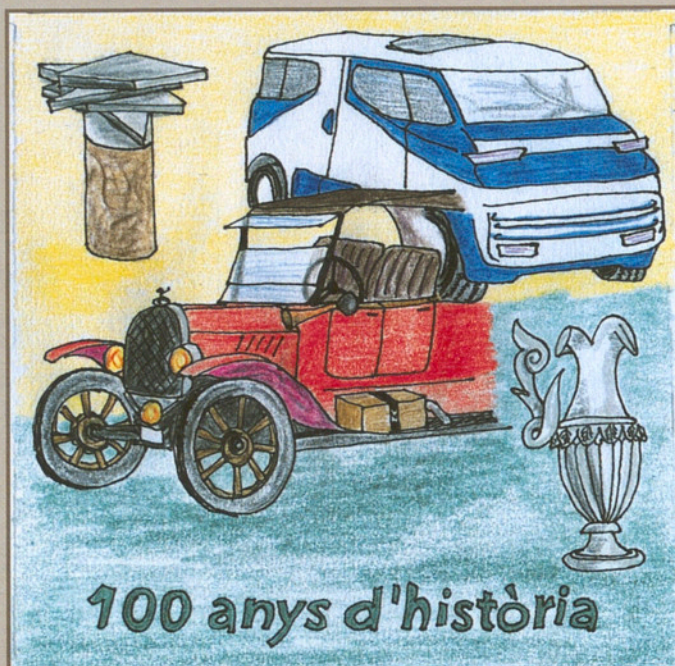

ZONA D'INTERÈS ARTESANAL

41 I al dos mil ja és Sarral
una Vila Artesanal.

43 Sarral va seguir el rastre
del secular alabastre

100 anys d'història

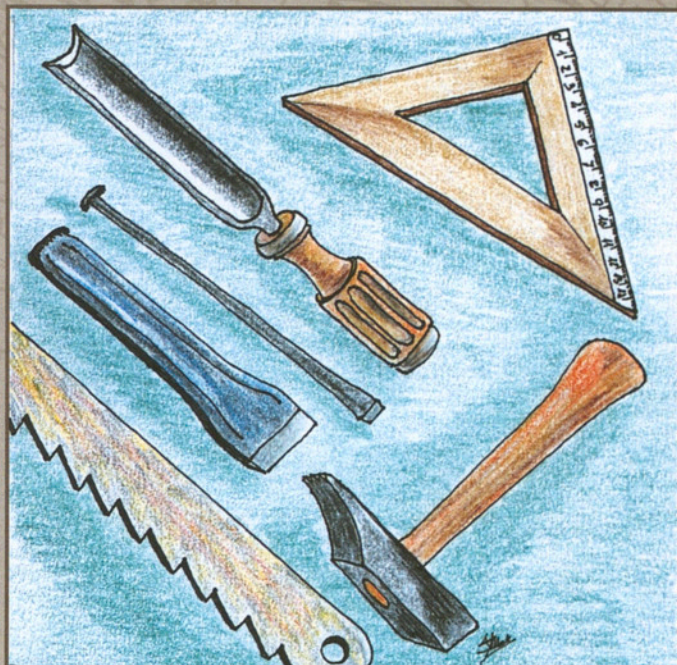
42 Per això, el dos mil disset
—cap discussió, cap plet—,

44 i albirà el futur, feliç
d'avivar l'art del pedris:

45 raspa, enformador, picola,
paper de vidre, torn, cola,

46 gúbia, escaire, cisell,
escarpra, serra, martell...

47 Mans i do de l'artesà
no afaïonen pas en va,

48 car perdura, immortal,
L'ALABASTRE DE SARRAÏ!

ALABASTRE: Varietat de guix compacta, generalment blanca i translúcida, de què es fan vasos, ornaments, etc.

ANY: Durada d'una revolució de la Terra al voltant del Sol, presa com a unitat de temps.

ART: Habilitat, destresa, a fer certes coses adquirida amb l'estudi, l'experiència, l'observació.

AUCA: Conjunt de petites estampes acompanyades cadascuna d'una llegenda, disposades generalment en un full de paper, les quals es refereixen als diferents episodis d'una biografia, d'una història, etc.

Definicions recollides al *Diccionari General de la Llengua Catalana*, publicat per Pompeu Fabra i Poch l'any 1932 a Barcelona. El Govern de la Generalitat proposà que el 2018 fos l'Any Fabra, no només perquè esqueia celebrar el cent cinquantesim aniversari del seu naixement i el centenari de la publicació de la seva *Gramàtica catalana*, sinó també perquè l'insigne filòleg, segons notà molt encertadament Jordi Ginebra, comissari de l'Any Fabra, “representa la perseverança en el treball en situacions adverses”.

Ajuntament de Sarrià

Diputació Tarragona

oficis
singulars | Alabastre
de Sarrià

